

ЗАГАЛОЎКІ – КУЛЬТУРНЫЯ СІМВАЛЫ

Сучасная лінгвістыка, зарыентаваная на цэласны разгляд тэксту, не можа абысці такую значную яго структурную частку, як загаловак. У працах па лінгвістычнай паэтыцы сустракаецца меркаванне аб неабходнасці стварэння слоўніка загатоўкаў, што дало б магчымасць зразумець шматлікія з'явы, характэрныя для мовы мастацкіх твораў, убачыць пераклічку загатоўкаў твораў розных аўтараў розных літаратурных перыядаў і, такім чынам, выявіць своеасаблівыя культурныя сімвалы [1].

У беларускай лінгвістыцы даследаванні такога тыпу не праводзіліся, хаця неабходнасць іх ужо наспела. Супастаўленне назваў твораў дапаможа выявіць найбольш ужывальныя загатоўкі, вызначыць іх супадзенні і проціпастаўленні, а значыць, зразумець культурныя прыярытэты.

Намі прааналізавана каля 1000 загатоўкаў беларускай мастацкай прозы розных перыядаў, што ўжо дало магчымасць зрабіць пэўныя высновы. Так, найбольш часта ў назвах мастацкіх тэкстаў ужываецца слова *дарога* (і сінанімічныя да яго).

У першую чаргу, у кантэксце назоўнік рэалізуе сваё прамое значэнне 'прыстасаваная для язды і хадзьбы паласа зямлі, якая злучае асобныя пункты мясцовасці'. Гэта выдзіляецца, напрыклад, у назве апавядання К. Чорнага "На пыльнай дарозе". Значэнне 'накірунак руху' назоўнік *дарога* набывае ў загатоўках апавяданняў В. Быкава "Дарога дамоў" і М. Стральцова "Перад дарогай". Нярэдка лексічная адзінка ў мастацкім тэксце ўжываецца з прамым значэннем, аднак у загатоўку семантыка яго пашыраецца: прыкладам гэтаму служаць апавяданні "На крыжовых дарогах" В. Адамчыка, "Веснавыя дарогі" К. Чорнага, "Замеценыя дарогі" А. Жука, дзе назоўнік *дарога* набывае пераходнае і зафіксаванае слоўнікам значэнне 'вялікі перыяд, этап развіцця чаго-, каго-н.

На аснове ўсяго тэксту фарміруецца метафарычная назва апавесці С. Баранавых “Новая дарога”, у якой закладзена ідэя перамен, што чакаюць чалавека. Важную ролю ў загатоўках такога тыпу адыгрываюць прыметнікі, якія падказваюць характар часу, апісанага ў творы. Метафарычнай уяўлення назва апавядання В. Быкава “На сяжыне жыцця”, дзе слова *сяжына* ўжываецца са значэннем “жыццёвы лёс каго-н.”.

Супадзенні ў назвах тэкстаў, як правіла, сведчаць пра рознае нападўненне загатоўка. Адпольшкава – “Млечны Шлях” – назвалі свае творы К. Чорны і Н. Адамчык, і кожны з іх уклаў у гэтую назву сваё значэнне: К. Чорны ўвагобіў у ёй ідэю адзінства ўсіх народаў, у апавяданні В. Адамчыка “Млечны Шлях” – сімвал неадольнасці, няспыннасці жыцця, накіраванага ў будучае.

Іншыя падобнымі выступаюць загатоўкі рамана М. Зарэцкага “Сцежка-дарожкі” і апавядання Я. Брыля “Сцежка-дарожка”. Акцэнтуючы ўвагу на розным граматычным выражэнні загатоўкаў: у рамана М. Зарэцкага злучэнне ўжываецца ў множным ліку, у апавяданні Я. Брыля – у адзіночным, што і абумоўлівае розную семантычную нападўненасць назвы. У Я. Брыля, як адзначае Т.М. Трыпуціна, сцежка-дарожка сімвалізуе “сувязь паміж людзьмі. Гэта тая сцежка, якая прывядзе сям’ю на вялікую дарогу ўсёнароднай барацьбы з фашызмам” [2]. У рамана М. Зарэцкага сцежка-дарожкі – гэта шляхі, якія выбіраюць для сябе ў жыцці героі твора, і гэтыя дарогі часцей разводзяць герояў па розныя бакі жыццёвага поля.

Апавяданні Я. Коласа “Думкі ў дарозе” Я. Брыля “Думы ў дарозе” раздзяляе амаль 60 год. Я. Колас прысвяціў свой твор развагам аб нялёгкім, чаркотным, насычаным невясёлымі думкамі жыцці селяніна. Назоўнік *дарога* у апавяданні набывае значэнне “жыццёвы лёс каго-н.”. Я. Брыль у вобразе дарогі ўвасабіў сваё літаратурнае жыццё, і думы пісьменніка – гэта спроба падвесці вынік літаратурнай дзейнасці, акрэсліць перспектывы.

Абавязковая умовая аналізу загатоўка – разгляд назвы ў кантэксце літаратуры. Можна меркаваць, што назоўнік *дарога* ў беларускай літаратуры набывае сімвалічнае значэнне, яно абазначае, ў першую чаргу, жыццёвы шлях пэўнага чалавека і, па-другое, шлях развіцця ўсёй нацыі. Як сведчыць аналіз, гэты шлях ніколі не быў простым і лёгкай.

Далейшае даследаванне такога плану будзе спрыяць больш глыбокаму разуменню вобраза дарогі ў беларускай літаратуры і культуры наогул.

Сярод найбольш ужывальных лексічных адзінак беларускіх загатоўкаў – назоўнікі *зямля*, *снег*, *ноч* і іншыя словы з багатым сімвалічным і міфалагічным значэннем. Стварэнне слоўніка загатоўкаў беларускай прозы, злучэнне гэтых слоў дасць магчымасць убачыць агульныя тэндэнцыі ў развіцці беларускай літаратуры, дазволіць вызначыць індывідуальную асаблівасць пэўнага пісьменніка, глыбей зразумець нацыянальную культуру.

1. Трыпуціна В.П. Поэтика слова. – М.: Наука, 1979.

2. Дзявуджавіч І.В. О поэтике заглавий // Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1979.

3. Трыпуціна Т.М. Пра слова народнага пісьменніка Янкі Брыля // Моўныя адзінкі ў кантэксце: 36 нав. прац. – Мінск: Універсітэцкае, 1987.